

Αυτο-Κατηγοριοποίησης θεωρεί την κοινωνική ταυτότητα ως μηχανισμό που καθιστά εφικτή την ομαδική συμπεριφορά.

(β) Επιπλέον, ενώ Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας στην ουσία εξετάζει μόνο την κοινωνική ταυτότητα και θεωρεί την ατομική και την ομαδική συμπεριφορά ως τα δυο άκρα ενός συνεχούς, η Θεωρία της Αυτο-Κατηγοριοποίησης δίνει έμφαση τόσο στην προσωπική όσο και στην κοινωνική ταυτότητα θεωρώντας την ατομική και την ομαδική συμπεριφορά ως εκφράσεις του εαυτού που λειτουργεί σε διαφορετικά επίπεδα αφαίρεσης.

Ο εαυτός και η κοινωνική ταυτότητα

Πηγές:

Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (2002). Self and social identity. *Annual Review of Psychology*, 53, 161-186.

Η Ellemers και οι συνεργάτες της (2002) χρησιμοποιώντας τη Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας (ΘΚΤ) και τη Θεωρία της Αυτο-κατηγοριοποίησης (ΘΑΚ) εστιάζουν στις διαφορετικές συνθήκες κάτω από τις οποίες θέματα που αφορούν τον εαυτό και την ταυτότητα επηρεάζονται από τις ομάδες στις οποίες ανήκουν τα άτομα..

Βασικές αρχές

(Α) Ο Προσωπικός έναντι του Συλλογικού Εαυτού

Οι έννοιες του προσωπικού εαυτού και η προσωπική ταυτότητα έχουν χρησιμοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό για την ερμηνεία της κοινωνικής συμπεριφοράς, ακόμα κι' όταν το αντικείμενο μελέτης ήταν οι διαδικασίες στην ομάδα ή οι διομαδικές σχέσεις. Για παράδειγμα, η **συνοχή της ομάδας** έχει θεωρηθεί ότι οφείλεται στους διαπροσωπικούς δεσμούς μεταξύ των μελών της, και η **τάση προσεταιρισμού ή αποστασιοποίησης** ενός ατόμου προς ή από μια ομάδα έχει αποδοθεί στην ωφελιμότητα ή μη της ιδιότητας του μέλους για το άτομο.

Οι Δυτικές κοινωνίες στις οποίες έχουν αναπτυχθεί οι περισσότερες από αυτές τις θεωρίες και έχουν διεξαχθεί οι αντίστοιχες έρευνες μπορούν να χαρακτηριστούν ως πολιτισμικά πλαίσια με έντονη έμφαση στην προσωπική ταυτότητα και τα προσωπικά επιτεύγματα (διακρίνονται από έμφαση στον ατομικισμό).

Όμως υπάρχει και ένας σημαντικός αριθμός ερευνών που δείχνουν την ισχυρή επίδραση της κοινωνικής ταυτότητας των ανθρώπων πάνω στις **αντιλήψεις**, στα

συναισθήματα και τις **συμπεριφορές** τους. Για παράδειγμα, έχει βρεθεί ότι μέλη αθλητικών ομάδων παίρνουν πάνω τους το φταίξιμο για την ήττα της ομάδας τους, ή ότι ακτιβιστές (π.χ. για το περιβάλλον ή τα δικαιώματα των ζώων) μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο τον εαυτό τους υπερασπιζόμενοι αγώνες (ή αρχές) που πιθανόν να μην τους αποφέρουν κανένα άμεσο ορατό προσωπικό όφελος. Οι αγώνες που κάνουν οι άνθρωποι για να υπερασπιστούν την ομάδα τους και κατ' επέκταση το συλλογικό εαυτό, δείχνουν ότι μάλλον **ο συλλογικός εαυτός εξυπηρετεί και προάγει τον προσωπικό εαυτό**. Δηλ. υπάρχουν καταστάσεις όπου **ο συλλογικός εαυτός και η κοινωνική ταυτότητα καθοδηγούν τις αντιληπτικές (γνωστικές), συναισθηματικές και συμπεριφορικές αποκρίσεις/αντιδράσεις των ατόμων**.

Αλλά, αντί να προσπαθούν να δείξουν αν είναι πιο σημαντικός ο προσωπικός ή ο συλλογικός εαυτός, οι Ellemers et al. (2002) θεωρούν πιο σημαντικό να **εντοπίσουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες προέχει ο προσωπικός έναντι του συλλογικού εαυτού και το αντίστροφο** (δηλ. προέχει ο συλλογικός έναντι του προσωπικού εαυτού) και **με τι αποτέλεσμα**. Σε αυτό τους το εγχείρημα, χρησιμοποίησαν την ευρύτερη προσέγγιση της κοινωνικής ταυτότητας, που περιλαμβάνει τόσο τη ΘΚΤ όσο και τη ΘΑΚ.

(B) Η Κοινωνική Ταυτότητα και η Δέσμευση προς (Ταύτιση με) την Ομάδα

Εφόσον η αυτοαντίληψή μας περιέχει τόσο το συλλογικό όσο και τον προσωπικό εαυτό και εφόσον επιδιώκουμε να αποκτήσουμε ή να διατηρήσουμε μια θετική αυτοαντίληψη, εκ πρώτης όψεως, μπορεί να φαίνεται ότι οι διαδικασίες που σχετίζονται με τη απόκτηση/διατήρηση θετικής αυτοαντίληψης μέσω του συλλογικού εαυτού ή μέσω του προσωπικού εαυτού είναι παρόμοιες (αφού έχουν τον ίδιο στόχο), με τη μόνη διαφορά ότι οι πρώτες λαμβάνουν χώρα στο διομαδικό επίπεδο, ενώ οι δεύτερες στο διαπροσωπικό επίπεδο (κατά τη ΘΑΚ).

Όμως, **ενώ ο προσωπικός εαυτός ορίζεται ως μια ενιαία και αδιάλειπτη (συνεχής) επίγνωση του ποιος είναι κάποιος** (αναφορικά με τα προσωπικά του χαρακτηριστικά έναντι των χαρακτηριστικών άλλων ατόμων), **ο συλλογικός εαυτός έχει τόσες διακυμάνσεις όσες και οι ομάδες στις οποίες ανήκουμε**. Ανήκουμε σε σημαντικές και ξεκάθαρες ομάδες (π.χ. φοιτητές ψυχολογίας), αλλά και σε πιο αφηρημένες και πιθανόν αμφίσημες ομάδες (π.χ. πολίτες της Ε.Ε.). Επομένως, ο συλλογικός εαυτός μπορεί να συνεισφέρει θετικά ή αρνητικά στην αυτοαντίληψη,

ανάλογα με την ομάδα (κοινωνική ταυτότητα) που θα είναι ευκρινής στο δεδομένο πλαίσιο τη δεδομένη χρονική στιγμή (π.χ. ως φοιτητές ψυχολογίας έναντι των φοιτητών κοινωνιολογίας, μπορεί να έχουμε θετική κοινωνική ταυτότητα, ενώ ως πολίτες της Ε.Ε. μπορεί να έχουμε αρνητική κοινωνική ταυτότητα, με αντίστοιχες επιπτώσεις για την αυτοαντίληψή μας).

Τα χαρακτηριστικά λοιπόν της εκάστοτε ομάδας επηρεάζουν το συλλογικό εαυτό (άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά), αλλά αυτό πιθανόν να διαφέρει από άτομο σε άτομο (εντός της ίδιας ομάδας), κάτι που εξαρτάται από το **κατά πόσο θεωρεί ο καθένας τον εαυτό του υπό τους όρους της υπαγωγής του στην εκάστοτε ομάδα**, δηλ. από το πόσο ισχυρούς δεσμούς νιώθει να έχει με την ομάδα, δηλ. από τη δέσμευσή του προς (ή την ταύτισή του με) την ομάδα. Έτσι εξηγείτε το γεγονός ότι κάποιοι άνθρωποι επιδεικνύουν ισχυρή δέσμευση και δεν εγκαταλείπουν μια ομάδα ή και αγωνίζονται για μια ομάδα που προφανώς τους προσδίδει αρνητική κοινωνική ταυτότητα.

Οι Ellemers et al. (2002) υποστηρίζουν ότι ο βαθμός δεύσμευσης/ταύτισης με μια ομάδα καθορίζει το πώς τα χαρακτηριστικά, οι νόρμες και η τύχη/πορεία της ομάδας θα επηρεάσουν τις **αντιληπτικές (γνωστικές), συναισθηματικές και συμπεριφορικές αποκρίσεις/αντιδράσεις των ατόμων που ανήκουν σ' αυτή την ομάδα**.

(Γ) Η Σημασία του Κοινωνικού Πλαισίου

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, η **κοινωνική ταυτότητα** που προέρχεται από την υπαγωγή μας σε μια ομάδα (π.χ. Έλληνες), **δεν είναι αμιγώς θετική ή αρνητική**, αλλά εξαρτάται τόσο από την εξωομάδα σύγκρισης όσο και από τη διάσταση σύγκρισης, δηλ. εξαρτάται από το **κοινωνικό πλαίσιο**.

(1) Το κοινωνικό πλαίσιο μας παρέχει πληροφορίες για τη **σχετική θέση κάποιου ατόμου στην ομάδα** (αν είναι υψηλή παρέχει αίσθηση ασφάλειας ή και ανωτερότητας, και αν είναι χαμηλή αποτελεί απειλή για τον προσωπικό εαυτό), αλλά και για τη **σχετική θέση της ομάδας** (αν είναι υψηλή παρέχει αίσθηση ασφάλειας ή και ανωτερότητας, και αν είναι χαμηλή αποτελεί απειλή για το συλλογικό εαυτό).

(2) Το κοινωνικό πλαίσιο αποτελεί μια **κοινωνική πραγματικότητα που είτε διευκολύνει είτε εμποδίζει τις προσπάθειες αντιμετώπισης (στρατηγικές διαχείρισης ταυτότητας) των παραπάνω απειλών**. Όπως έχουμε ήδη πει, η διαπερατότητα, η σταθερότητα και η νομιμότητα (κοινωνικο-δομικές μεταβλητές)

αποτελούν παράγοντες του κοινωνικού πλαισίου που καθορίζουν τις στρατηγικές έναντι της απειλής προς την κοινωνική ταυτότητα.

Συμπερασματικά, **το κοινωνικό πλαίσιο αποτελεί τόσο πηγή απειλής για την ταυτότητα, όσο και πηγή άντλησης δυναμικών στρατηγικών διαχείρισης της ταυτότητας.**

(Δ) Θέματα/Προβληματισμοί Ταυτότητας και Κίνητρα για Αποκρίσεις: Μια ταξινόμηση

Οι Ellemers et al. (2002) προτείνουν μια ταξινόμηση με βάση το **επίπεδο δέσμευσης/ταύτισης με την ομάδα (χαμηλό – υψηλό)** και τις μεταβλητές του πλαισίου (**καμιά απειλή, απειλή για το άτομο, απειλή για την ομάδα**), όπου κάθε συνθήκη εκπροσωπεί μια κατάσταση με διαφορετικούς **προβληματισμούς ταυτότητας και κίνητρα για αντιληπτικές (γνωστικές), συναισθηματικές και συμπεριφορικές αποκρίσεις/αντιδράσεις**

Το σκεπτικό στο οποίο στηρίχτηκαν ήταν το εξής: **το κοινωνικό πλαίσιο μπορεί να αποτελέσει απειλή για το άτομο ή την ομάδα και αυτό θα δημιουργήσει κίνητρα για προσαρμοστικές αποκρίσεις. Όμως, οι επιπτώσεις της ύπαρξης (ή της απουσίας) απειλής και οι αντίστοιχες αποκρίσεις μπορεί να διαφοροποιούνται ανάλογα με το επίπεδο δέσμευσης/ ταύτισης με την ομάδα.**

**Θέματα/Προβληματισμοί Ταυτότητας και Κίνητρα για Αποκρίσεις του Συλλογικού
Εαυτού: Μια ταξινόμηση**

Δέσμευση/Ταύτιση με την ομάδα				
Πλαίσιο	Χαμηλή		Υψηλή	
Έλλειψη Απειλής	1.		2.	
<i>Προβληματισμός:</i>	Ακρίβεια/Αποτελεσματικότητα		Κοινωνικό Νόημα	
<i>Κίνητρο:</i>	Μη-Εμπλοκή εαυτού		Έκφραση Ταυτότητας	
Αποκρίσεις: <i>Αντιληπτικές</i>	Ακρίβεια/Αποτελεσματικότητα		Διακρίτοτητα της ενδοομάδας	
Αποκρίσεις: <i>Συναισθηματικές</i>	-		Συλλογική αυτοεκτίμηση	
Αποκρίσεις: <i>Συμπεριφορικές</i>	-		Φίλοκοινωνική συμπεριφορά	
Απειλή προς το Άτομο	3.		4.	
<i>Προβληματισμός:</i>	(ανεπιθύμητη) Κατηγοριοποίηση		Αποκλεισμός	
<i>Κίνητρο:</i>	Αυτο-Επιβεβαίωση		Αποδοχή	
Αποκρίσεις: <i>Αντιληπτικές</i>	Τονισμός ενδοομαδικών διαφορών (ετερογένειας)		Τονισμός ενδοομαδικής ομοιογένειας	
Αποκρίσεις: <i>Συναισθηματικές</i>	Αποστροφή, Άρνηση		Άγχος, Έλλειψη αυτοπεποίθησης, Θετική αξιολόγηση πρωτοτυπικών μελών	
Αποκρίσεις: <i>Συμπεριφορικές</i>	Στερεοτυπική Απειλή Ενδοομαδική εύνοια		Πρωτοτυπική συμπεριφορά ανάλογα με τις ομαδικές νόρμες	
Απειλή προς την Ομάδα	5.		6.	
<i>Προβληματισμός:</i>	Αξία (status)	Ηθική αξία	A.Αξία (1. status ή 2. ηθική)	B.Διακρίτοτητα
<i>Κίνητρο:</i>	Ατομική Κινητικότητα		Επιβεβαίωση της ομάδας	
Αποκρίσεις: <i>Αντιληπτικές</i>	Τονισμός ενδοομαδικών διαφορών (ετερογένειας)		Τονισμός ενδοομαδικής ομοιογένειας, αυτοστερεοτυποποίηση	Αυτό-στερεοτυποποίηση
Αποκρίσεις: <i>Συναισθηματικές</i>	Αρνητική διάθεση, Μειωμένη αυτοεκτίμηση	Ενοχή	1.Εντονότερη αφοσίωση 2.Αμυντικές αποκρίσεις	Μίσος, αποστροφή
Αποκρίσεις: <i>Συμπεριφορικές</i>	Ατομική κινητικότητα	Φίλοκοινωνική συμπεριφορά	1.Κοινωνικός ανταγωνισμός 2.Οικονομική αποζημίωση	Ενδοομαδική εύνοια Έκδηλη διάκριση

1. Έλλειψη Απειλής, Χαμηλή Δέσμευση: Μη-Εμπλοκή εαυτού

Η πρώτη αυτή περίπτωση **δεν εμπλέκει τον εαυτό**, γιατί δεν απειλείται (ούτε ο προσωπικός, ούτε ο συλλογικός εαυτός) και η δέσμευση στην ομάδα είναι χαμηλή. Άρα ο μόνος προβληματισμός είναι η διαμόρφωση εντυπώσεων με ακρίβεια και αποτελεσματικότητα, γιατί το βασικό κίνητρο είναι η μη-εμπλοκή που οδηγεί σε αποκρίσεις μη-εμπλοκής με τα κοινωνικά ερεθίσματα, δηλ. σε **αποκρίσεις που αφορούν μόνο τον τομέα της κοινωνικής αντίληψης (ακρίβεια/αποτελεσματικότητα, εφόσον ο συλλογικός εαυτός δεν εμπλέκεται και επομένως δεν οδηγεί σε αντιληπτικές στρεβλώσεις προς όφελος της ομάδας) και σε μικρότερο βαθμό (έως καθόλου) τα συναισθήματα ή τη συμπεριφορά.**

Όμως ο εαυτός μπορεί να έχει εμπλοκή και σε αυτήν την περίπτωση, όχι λόγω απειλής, αλλά λόγω **προσωπικού συμφέροντος**. Για παράδειγμα, αν αποκομίζουμε κάποιο όφελος από τη σχέση μας με κάποιον (π.χ. από τη σχέση με τον εργοδότη μας) μπορεί να τον προσέχουμε περισσότερο (μεγαλύτερη ακρίβεια στην αντίληψη) γιατί θέλουμε να προβλέψουμε τη συμπεριφορά του απέναντί μας. Πρόκειται για ένα **παράδειγμα γνωστικού φιλάργυρου που γίνεται τακτικιστής βάσει κινήτρων**. Επίσης, ο τρόπος αυτό-παρουσίασής μας μπορεί να αλλάζει ανάλογα με το κοινό, ή με τον αν θα λογοδοτήσουμε σε άλλους.

2. Έλλειψη Απειλής, Υψηλή Δέσμευση: Έκφραση Ταυτότητας

Σε αυτή την περίπτωση η κοινωνική αντίληψη εμπλέκει το συλλογικό εαυτό και γι' αυτό ο βασικός προβληματισμός αφορά την νοηματοδότηση και κατανόηση της ομαδικής ταυτότητας. Το βασικό κίνητρο είναι η έκφραση και επιβεβαίωση της ταυτότητας. Έτσι οι αποκρίσεις δεν περιορίζονται μόνο στο αντιληπτικό επίπεδο, αλλά επεκτείνονται και στο συναισθηματικό και στο συμπεριφορικό.

Στο αντιληπτικό επίπεδο, όταν η ταυτότητα της ομάδας δεν είναι ακόμα σαφής (π.χ. μια νέα πολιτική κίνηση), αλλά τα άτομα νιώθουν δέσμευση προς την ομάδα, θα προσπαθήσουν να διαφοροποιήσουν την ενδοομάδα από τις εξωομάδες ώστε να της προσδώσουν «δημιουργική» **διακρίσιμότητα**. Αν η ταυτότητα της ομάδας είναι σαφώς διαμορφωμένη, σύμφωνα με τις αρχές της ΘΑΚ, τα μέλη θα υιοθετούν την πρωτοτυπική θέση της ομάδας και θα **αυτό-στερεοτυποποιούνται**, αλλά και θα βλέπουν και την εξωομάδα υπό στερεοτυπικούς όρους. Επίσης θα προσπαθούν για θετική διάκριση της ενδοομάδας έναντι της εξωομάδας.

Όμως επειδή η ενδοομάδα δεν απειλείται, έρευνες έχουν δείξει ότι τα μέλη της μπορεί να παραδεχτούν την ανωτερότητα της εξωομάδας αναφορικά με κάποιες διαστάσεις σύγκρισης (εξωομαδική εύνοια), αρκεί να υπάρχουν εναλλακτικές διαστάσεις που να ευνοούν την ενδοομάδα και να της προσδίδουν κάποιο θετικό χαρακτήρα.

Στο συναισθηματικό επίπεδο, κάποιες έρευνες έχουν δείξει ότι η θετική διάκριση υπέρ την ενδοομάδας αυξάνει την **συλλογική αυτοεκτίμηση**, αν και σε αυτό το θέμα τα αποτελέσματα είναι ανάμικτα (όπως θα δούμε αργότερα για την *υπόθεση της αυτοεκτίμησης*). Βέβαια, όταν η ταυτότητα της ομάδας δεν απειλείται, πιθανόν τα μέλη της να αρκούνται στην επίτευξη της διακριτότητας της ομάδας και η αύξηση της συλλογικής αυτοεκτίμησης να είναι δευτερεύουσα.

Στο συμπεριφορικό επίπεδο, τα μέλη της ομάδας επιδεικνύουν **φιλοκοινωνική συμπεριφορά**, π.χ. εθελοντική προσφορά βοήθειας στα μέλη της ομάδας που τη χρειάζονται. Όμως, επειδή η υψηλή δέσμευση οδηγεί σε συμμόρφωση με τις νόρμες της ομάδας, μπορεί τα μέλη να προβούν και σε αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τα μέλη της εξωομάδας.

3. Απειλή προς το Άτομο, Χαμηλή Δέσμευση: Αυτό-Επιβεβαίωση

Για κάποιον με χαμηλή δέσμευση προς μια ομάδα, το να έχει κατηγοριοποιηθεί ως μέλος της αποτελεί απειλή για τον ατομικό εαυτό. Τα άτομα αυτά μπορεί να νιώθουν την ομάδα στην οποία ανήκουν (από αντικειμενική άποψη), ως εξωομάδα (από ψυχολογική άποψη). Η **κατηγοριοποίηση μπορεί να είναι ανεπιθύμητη για ένα άτομο για διάφορους λόγους:**

1. Λόγω της επιθυμίας του ατόμου να εδραιώσει τη μοναδικότητά του
2. Λόγω της άποψής του ότι η συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση δεν έχει σχέση με την περίσταση
3. Επειδή πιστεύει ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη και άλλες κατηγοριοποιήσεις
4. Επειδή νιώθει ότι χάνει τον προσωπικό έλεγχο όταν μια συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση επιβάλλεται από άλλους

Όπως ισχυρίζεται η **Θεωρία της Βέλτιστης Διακριτότητας** (Brewer, 1991) (με την οποία θα ασχοληθούμε αναλυτικά αργότερα) οι άνθρωποι δεν επιθυμούν να ανήκουν σε μεγάλες ομάδες γιατί νιώθουν ότι αφομοιώνονται και προτιμούν να ανήκουν σε σχετικά μικρές ομάδες. Κάτω λοιπόν από συνθήκες χαμηλής δέσμευσης, οι Ellemers

et al. (2002) ισχυρίζονται ότι οι άνθρωποι προτιμούν να θεωρούνται ξεχωριστά άτομα.

Στο αντιληπτικό επίπεδο, μια απόκριση στην ανεπιθύμητη κατηγοριοποίηση είναι ο **τονισμός των ενδοομαδικών διαφορών** που οδηγεί σε αυξημένη εξατομίκευση των μελών της ομάδας. Επίσης, αν κάποια μέλη πιστεύουν ότι μια κατηγοριοποίησή τους δεν είναι κατάλληλη σε ένα πλαίσιο, **θα τονίσουν τα ατομικά τους διακριτά χαρακτηριστικά που μπορεί να μην είναι πρωτοτυπικά της ομάδας**. Για παράδειγμα, έχει βρεθεί ότι γυναίκες στελέχη επιχειρήσεων, τονίζουν ατομικά τους χαρακτηριστικά που έχουν σχέση με τη δουλειά (π.χ. ανταγωνιστική, φιλόδοξη) που τις διαχωρίζουν από την κατηγορία του φύλου τους, γιατί πιθανόν θεωρούν ότι το φύλο δεν είναι κατάλληλη κατηγοριοποίηση στο χώρο εργασίας (θα έπρεπε να είναι άσχετη και το ίδιο να ισχύει για τη φυλή ή την εθνικότητα).

Επίσης, μπορεί τα άτομα να αντιστέκονται στην κατηγοριοποίησή τους αποκλειστικά σε μια ομάδα. Έτσι, **δίνουν έμφαση σε επιπλέον κοινωνικές ταυτότητες** (άλλες κατηγορίες) κάτι που ενισχύει την αίσθηση μοναδικότητας. Για παράδειγμα, έχει βρεθεί ότι μετανάστες, προκειμένου να μη θεωρηθούν μειονότητα από τους κατοίκους της χώρας υποδοχής, μείωναν το βαθμό ταύτισής τους με την εθνική τους ομάδα και τόνιζαν την ταυτότητά τους ως κατοίκων της χώρας υποδοχής.

Στο συναισθηματικό επίπεδο, έχει βρεθεί ότι οι άνθρωποι νιώθουν να απειλούνται ακόμα και από την κατηγοριοποίηση σε ελάχιστες ομάδες. Γενικά οι άνθρωποι είναι λιγότερο πρόθυμοι να θεωρούνται υπό όρους κατηγοριών που τους αποδόθηκαν (φύλο, φυλή κλπ.) ή που τους επιβλήθηκαν από άλλους (π.χ. προβληματικές οικονομίες της Ε.Ε. ή αλλιώς P.I.G.S) και προτιμούν να θεωρούνται υπό τους όρους κατηγοριών που έχουν επιλέξει ή που έχουν γίνει μέλη τους με την αξία τους (π.χ. επαγγελματική κατηγορία). Και φυσικά αντιστέκονται όταν αυτές οι επιθυμητές κατηγορίες αγνοούνται.

Οι **συμπεριφορικές αποκρίσεις** μιας ανεπιθύμητης κατηγοριοποίησης μπορεί να είναι και εκτός του ελέγχου του ατόμου, όπως στην περίπτωση της στερεοτυπικής απειλής (Steele & Aronson, 1995). Η **στερεοτυπική απειλή** αναφέρεται στο εξής φαινόμενο: τα μέλη στιγματισμένων ομάδων κατά κανόνα δείχνουν υπο-επίδοση σε διαστάσεις όπου η ομάδα τους στερεοτυπικά υπο-αποδίδει. Π.χ. οι γυναίκες στα μαθηματικά ή οι Αφροαμερικανοί σε τεστ εκπαιδευτικών γνώσεων. Όμως, έχει επίσης βρεθεί ότι και σε μη στιγματισμένες ομάδες, ή ακόμα περισσότερο σε ομάδες για τις οποίες υπάρχουν θετικές στερεοτυπικές προσδοκίες (π.χ. μαθηματική

ικανότητα Ασιατών) μπορεί να μειωθεί η επίδοση. Οι άνθρωποι προτιμούν να κρίνονται όχι με βάση τις στερεοτυπικές προσδοκίες (είτε αρνητικές είτε θετικές) αλλά με βάση τις προσωπικές τους ικανότητες.

Κατά ένα παράδοξο τρόπο, η ανεπιθύμητη κατηγοριοποίηση, αν είναι αναπόφευκτη, μπορεί να οδηγήσει σε **ενδοομαδική εύνοια**, δηλ. τα μέλη με χαμηλή δέσμευση μπορεί να καταφύγουν σε ενδοομαδική εύνοια προκειμένου να διασώσουν την προσωπική τους ταυτότητα.

4. Απειλή προς το Άτομο, Υψηλή Δέσμευση: Αποδοχή

Όταν το άτομο αισθάνεται υψηλή δέσμευση προς την ομάδα, η πιθανή απειλή προς τον ατομικό εαυτό και ο αντίστοιχος προβληματισμός αφορά την **απόρριψη ή και τον αποκλεισμό από την ομάδα**. Έτσι το βασικό κίνητρο για τις αποκρίσεις είναι η αποδοχή από την ομάδα. Ακόμα κι αν η απειλή προς τον εαυτό δεν οφείλεται στον πιθανό αποκλεισμό, τα μέλη με υψηλή δέσμευση μπορεί να καταφύγουν στην ομάδα για να αντισταθμίσουν τα προσωπικά τους προβλήματα.

Στο αντιληπτικό επίπεδο, έχει βρεθεί ότι κάτω από την απειλή μελλοντικής απόρριψης, τα μέλη της ομάδας με υψηλή δέσμευση προσλαμβάνουν **αυξημένη ενδοομαδική ομοιογένεια**, η οποία θεωρείται ως προσπάθεια να νιώθουν ότι και αυτά συμπεριλαμβάνονται στην ομάδα.

Στο συναισθηματικό επίπεδο, υπάρχουν ενδείξεις ότι τα νέα μέλη μιας ομάδας έχουν **περισσότερο άγχος και λιγότερη αυτοπεποίθηση**, συναισθήματα που αντανakλούν προβληματισμό για το αν θα γίνουν αποδεκτά. Επίσης, περιφερειακά μέλη με υψηλή δέσμευση, που ανέμεναν μελλοντική αποδοχή, έδειχναν περισσότερα θετικά και λιγότερα αρνητικά συναισθήματα από εκείνα με χαμηλή δέσμευση. Μια άλλη συναισθηματική απόκριση είναι ότι τα περιφερειακά μέλη με υψηλή δέσμευση έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να αξιολογούν πιο θετικά τα πρωτοτυπικά μέλη και να επικρίνουν τα άλλα περιφερειακά μέλη. Κατά ένα ειρωνικό τρόπο, **τα «μαύρα πρόβατα» μπορεί να είναι οι πλέον αυστηροί επικριτές των άλλων μαύρων προβάτων**. Για παράδειγμα, οι Schmitt & Branscombe (2001) έδειξαν ότι άνδρες με υψηλή ταύτιση με το φύλο τους, που τους έδωσαν πληροφορίες ότι (δήθεν) δεν ήταν ανδροπρεπείς, είχαν την τάση να αξιολογούν ακόμη πιο θετικά τον πρωτοτυπικό άνδρα, αλλά έδειχναν απαρésκεια προς τους άλλους μη τυπικούς άνδρες (όπως αυτοί), ενώ δε συνέβαινε κάτι τέτοιο σε άνδρες που δεν είχαν πάρει την «απειλητική» πληροφορία.

Στο συμπεριφορικό επίπεδο, έχουν παρατηρηθεί στρατηγικές για τη βελτίωση της περιφερειακής θέσης. Μια τέτοια στρατηγική είναι η **επίδειξη πρωτοτυπικής συμπεριφοράς**, ιδιαίτερα δημόσια: π.χ. βοήθεια προς την ενδοομάδα, αλλά και αντικοινωνική συμπεριφορά (προς μέλη της εξωομάδας) ανάλογα με το τι επιτάσσουν οι σχετικές νόρμες της ομάδας.

5. Απειλή προς την ομάδα, Χαμηλή Δέσμευση: Ατομική κινητικότητα

Αν η αξία της ομάδας (status, επιδόσεις) απειλείται, τα μέλη χωρίς ιδιαίτερη δέσμευση, προσπαθώντας να αποφύγουν μια αρνητική κοινωνική ταυτότητα, ίσως θελήσουν να εγκαταλείψουν την ομάδα, αν αυτό είναι εφικτό. Ωστόσο θα ήταν παραπλανητικό να υποθέτει κανείς ότι η χαμηλή δέσμευση είναι αρκετή για να προστατευτεί το άτομο από μια αρνητική κοινωνική ταυτότητα. **Αν δεν μπορούν να κρύψουν το γεγονός ότι ανήκουν σε μια στιγματισμένη ομάδα (π.χ. να «περνούν» για κάτι άλλο), τα μέλη της θα δέχονται υποτιμητική μεταχείριση από τις εξωομάδες, ανεξάρτητα από το βαθμό δέσμευσής τους.**

Στο αντιληπτικό επίπεδο, τα μέλη μιας υποτιμημένης ομάδας που έχουν χαμηλή δέσμευση, τείνουν να **τονίζουν την ετερογένεια της ομάδας**, ώστε τα μη ευνοϊκά χαρακτηριστικά της ομάδας να μην χαρακτηρίζουν απαραίτητα τους ίδιους.

Στο συναισθηματικό επίπεδο, έχει βρεθεί ότι η αρνητικές πληροφορίες για την ομάδα οδηγεί τα μέλη σε **αρνητική διάθεση και μειωμένη αυτοεκτίμηση**.

Στο συμπεριφορικό επίπεδο, η πλέον προφανής απόκριση για τα μέλη μιας υποτιμημένης ομάδας με χαμηλή δέσμευση είναι η **ατομική κινητικότητα**. Και βέβαια άρνηση βοήθειας προς τα υπόλοιπα μέλη ή για τη βελτίωση της θέσης της ομάδας.

Όμως, εκτός από την αξία της ομάδας ως προς το σχετικό status, ή τις επιδόσεις, **μπορεί να απειλείται η «ηθική αξία» της ομάδας**, αναφορικά με το πώς μεταχειρίζεται τους άλλους, και κάτι τέτοιο έχει ιδιαίτερες συναισθηματικές επιπτώσεις. Όταν απειλείται η «ηθική ακεραιότητα» της ομάδας (π.χ. όταν γίνεται ευκρινής η ιστορική πορεία ενός έθνους που στηρίζεται στην εκμετάλλευση άλλων εθνών), τότε τα λιγότερο δεσμευμένα μέλη τείνουν να βιώνουν τα πλέον **αρνητικά συναισθήματα**, όπως **ενοχή** και αυτά μπορεί να συνοδεύονται από δράσεις προς αποκατάσταση των θυματοποιημένων ομάδων. Δηλ. σε τέτοιες περιπτώσεις, εκείνα τα μέλη που νοιάζονται λιγότερο για την ενδοομάδα είναι πιο πιθανό να νιώσουν αρνητικά συναισθήματα ως αποτέλεσμα της υπαγωγής τους στην ομάδα και να επιδείξουν **φιλοκοινωνική συμπεριφορά απέναντι στα θύματα**.

6. Απειλή προς την ομάδα, Υψηλή Δέσμευση: Επιβεβαίωση της ομάδας

Σ' αυτό το πλαίσιο, η απειλή προς την ομάδα μπορεί να αφορά (Α) την αξία της ομάδας (1. ως προς το status, ή 2. τις αξίες ή την ηθική της) ή (Β) τη διακριτότητα της ομάδας.

(Α).1. Όταν απειλείται η αξία της ομάδας ως προς το status, τα μέλη με υψηλή δέσμευση, στο αντιληπτικό επίπεδο μπορεί (α) να τονίσουν την ομοιογένεια της ενδοομάδας, (β) να την διαφοροποιήσουν αντιληπτικά από τις εξωομάδες και (γ) να επιδείξουν μεγάλο βαθμό αυτό-στερεοτυποποίησης. Στο συναισθηματικό επίπεδο, τα μέλη με υψηλή δέσμευση μπορεί να εντείνουν την αφοσίωσή τους στην ομάδα, ενώ στο συμπεριφορικό επίπεδο μπορεί να προβούν σε κοινωνικό ή ρεαλιστικό ανταγωνισμό.

(Α).2. Σ' αυτή την περίπτωση (απειλή προς τις αξίες ή την ηθική της ομάδας) οι αντιληπτικές αποκρίσεις είναι ίδιες με τις παραπάνω. Στο συναισθηματικό επίπεδο, όταν απειλούνται οι αξίες της ομάδας τους, τα μέλη ισχυρών ομάδων είναι πιο πιθανό να εκφράσουν θυμό και περιφρόνηση προς την εξωομάδα, απ' ό,τι τα μέλη αδύναμων ομάδων. Όταν απειλείται η ηθική αξία μιας ομάδας, σε αντίθεση με τα λιγότερο δεσμευμένα μέλη (που είδαμε πιο πάνω στην περίπτωση 5), τα μέλη με υψηλή δέσμευση δεν είναι πιθανό να νιώσουν ενοχή. Αντίθετα, έχουν την τάση για αμυντικές αποκρίσεις (π.χ. μείωση του κύρους των πληροφοριών που συνεισφέρουν στην αρνητική εικόνα της ενδοομάδας). Στο συμπεριφορικό επίπεδο, τα μέλη με υψηλή δέσμευση, δεν αποδέχονται την υπαιτιότητα της ομάδας για τα δεινά άλλων ομάδων και δεν θα ζητήσουν συγγνώμη από τα θύματα, αλλά θα χειριστούν την κατάσταση πιθανόν προσφέροντας οικονομική αποζημίωση (Branscombe et al., 2001).

(Β). Μια άλλη βασική μορφή απειλής είναι όταν υποσκάπτεται η διακριτότητα της ομάδας μέσω σύγκρισης με όμοιες ομάδες, εφόσον βασική αρχή της ΘΚΤ είναι η επιδίωξη της διακριτότητας της ομάδας. Η απειλή κατά της διακριτότητας της ομάδας δεν αποτελεί ιδιαίτερο θέμα για τα μέλη με χαμηλή δέσμευση γιατί προάγει μια επανακατηγοριοποίηση σε ανώτερο επίπεδο. Όμως τα μέλη με υψηλή δέσμευση έχουν κίνητρο να διατηρήσουν τη διακριτότητα της ομάδας. Έτσι, στο αντιληπτικό επίπεδο θα προβούν σε μεγαλύτερη αυτό-στερεοτυποποίηση, και μεγαλύτερη διαφοροποίηση (από την εξωομάδα) σε στερεοτυπικές διαστάσεις. Στο συναισθηματικό επίπεδο, οι αποκρίσεις θα είναι τέτοιες που προκαλούν σύγκρουση

(π.χ. μίσος, αποστροφή), ενώ στο συμπεριφορικό επίπεδο εμφανίζεται έκδηλη διάκριση κατά της εξωομάδας.

Αξίζει όμως να σημειωθεί το εξής: ενώ γενικά τα μέλη μιας ομάδας επιδιώκουν θετική διάκριση για την ομάδα τους, για τα πλέον δεσμευμένα μέλη μπορεί να είναι πιο σημαντική η εδραίωση της διακριτότητας αυτής καθεαυτής, παρά η θετική διάκριση που οδηγεί σε θετική κοινωνική ταυτότητα. Γι' αυτό, τα μέλη με υψηλή δέσμευση μπορεί να αποδεχτούν ακόμα και μια αρνητική κοινωνική ταυτότητα, αρκεί να εξασφαλιστεί η διακριτότητα της ομάδας. Για παράδειγμα, Πολωνοί φοιτητές με υψηλή δέσμευση προς την εθνική τους ομάδα, αποδέχονταν μια σειρά από αρνητικά χαρακτηριστικά που διέκριναν την ομάδα τους έναντι άλλων, προκειμένου να μην θιγεί η διακριτότητα της ομάδας τους έναντι των άλλων (να μην μπουν όλοι στο ίδιο «τσουβάλι» και αφομοιωθούν) (βλ. Mlicki & Ellemers, 1996).

Συμπεράσματα

Περιπτώσεις 3 και 5.

Ως αποτέλεσμα της ταξινόμησης που προτείνουν η Ellemers και οι συνεργάτες της (2002), γίνονται ξεκάθαρες διαφορές μεταξύ συνθηκών που φαινομενικά μοιάζουν παρόμοιες και παλαιότερα συγγέονταν. Για παράδειγμα, περιπτώσεις αυτό-επιβεβαίωσης (περίπτωση 3) συχνά εξετάζονται από κοινού με την ατομική κινητικότητα (περίπτωση 5) και μπορεί να φαίνεται να αντιπροσωπεύουν τα ίδια κίνητρα αλλά υπάρχει μια βασική διαφορά μεταξύ τους: Οι αντιδράσεις την ανεπιθύμητη κατηγοριοποίηση αντιπροσωπεύουν την αντίσταση των μελών με χαμηλή δέσμευση στην ίδια την κατηγοριοποίηση, δηλ. την αντιμετώπισή τους ως μελών της ομάδας (περίπτωση 3), ενώ αντίθετα, η απειλή κατά της αξίας της ομάδας προάγει την ατομική κινητικότητα (περίπτωση 5), κάτι που υποδηλώνει ότι το σύστημα κατηγοριοποίησης μπορεί να γίνεται αποδεκτό, αλλά η θέση κάποιων μελών εντός του συστήματος αμφισβητείται. Ωστόσο, η διαδικασία αποστασιοποίησης από την ομάδα στην οποία μπαίνουν όσοι στοχεύουν στην ατομική κινητικότητα μοιάζει με τη διαδικασία στην οποία μπαίνουν όσοι απορρίπτουν την κατηγοριοποίησή τους. Ίσως η αντίδραση στην κατηγοριοποίηση (3) να είναι ένα στάδιο προετοιμασίας για την αποχώρηση από την ομάδα (5).

Περιπτώσεις 3 και 6 (ενδοομαδική εύνοια)

Η περίπτωση 6 αντιπροσωπεύει το βασικό θέμα της ευρύτερης προσέγγισης της Κοινωνικής Ταυτότητας. Όπως έχουμε επισημάνει, η ενδοομαδική εύνοια αποτελεί ένα τρόπο βελτίωσης της κοινωνικής ταυτότητας της ομάδας. Όμως, όπως επισημαίνουν η Ellemers και οι συνεργάτες της (2002), μπορεί και να είναι αποτέλεσμα προσπάθειας διάσωσης της ατομικής ταυτότητας (περίπτωση 3), δηλ. αν η ανεπιθύμητη κατηγοριοποίηση είναι αναπόφευκτη, μπορεί τα μέλη με χαμηλή δέσμευση να καταφύγουν σε ενδοομαδική εύνοια προκειμένου να διασώσουν την προσωπική τους ταυτότητα.

Ο ρυθμιστικός ρόλος του επιπέδου δέσμευσης

Αν και ο ρυθμιστικός ρόλος του επιπέδου δέσμευσης είναι σε κάθε περίπτωση φανερός, αναδεικνύεται πιο έντονα στις περιπτώσεις 5 και 6, ιδιαίτερα όταν υπάρχει απειλή/αμφισβήτηση κατά της ηθικής αξίας/ακεραιότητας της ομάδας: ενώ τα λιγότερο δεσμευμένα μέλη νιώθουν ενοχή απέναντι στην εξωομάδα που έχει γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης από την ενδοομάδα και επιδεικνύουν φιλικοκοινωνική συμπεριφορά προς την εξωομάδα (π.χ. προσφορά βοήθειας), τα πλέον δεσμευμένα μέλη παρουσιάζουν αμυντικές αποκρίσεις (π.χ. τα στοιχεία ότι τους εκμεταλλεudμαστε είναι αναξιόπιστα) και ίσως είναι πρόθυμα να προσφέρουν υλική αποζημίωση αντί για συγγνώμη.

Θεωρία Κοινωνικής Ταυτότητας: Επιτεύγματα του παρελθόντος, τρέχοντα προβλήματα, και μελλοντικές προκλήσεις

Πηγές:

Brown, R. (2000). Social Identity Theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30, 745 – 778.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ΘΚΤ αποτελεί μια από τις πλέον εξέχουσες θεωρίες μεγάλου βεληγεκούς των τελευταίων δεκαετιών. Αν και αναπτύχθηκε ως θεωρία για την ερμηνεία των διομαδικών σχέσεων και της κοινωνικής αλλαγής, έχει χρησιμοποιηθεί ως ερμηνευτικό εργαλείο για την εξήγηση πολλών φαινομένων που απασχολούν την κοινωνική ψυχολογία (π.χ. στερεότυπα) και όχι μόνον (π.χ. οργανωτική συμπεριφορά). Στην ουσία η ΘΚΤ προσέφερε μια δυνατότητα ερμηνείας ενός κλασικού θέματος που απασχολεί την κοινωνική ψυχολογία: τη σχέση του